

NYTT
OPPLAG!

Revidert
utgave

«Selsjord skriv
medrivande...

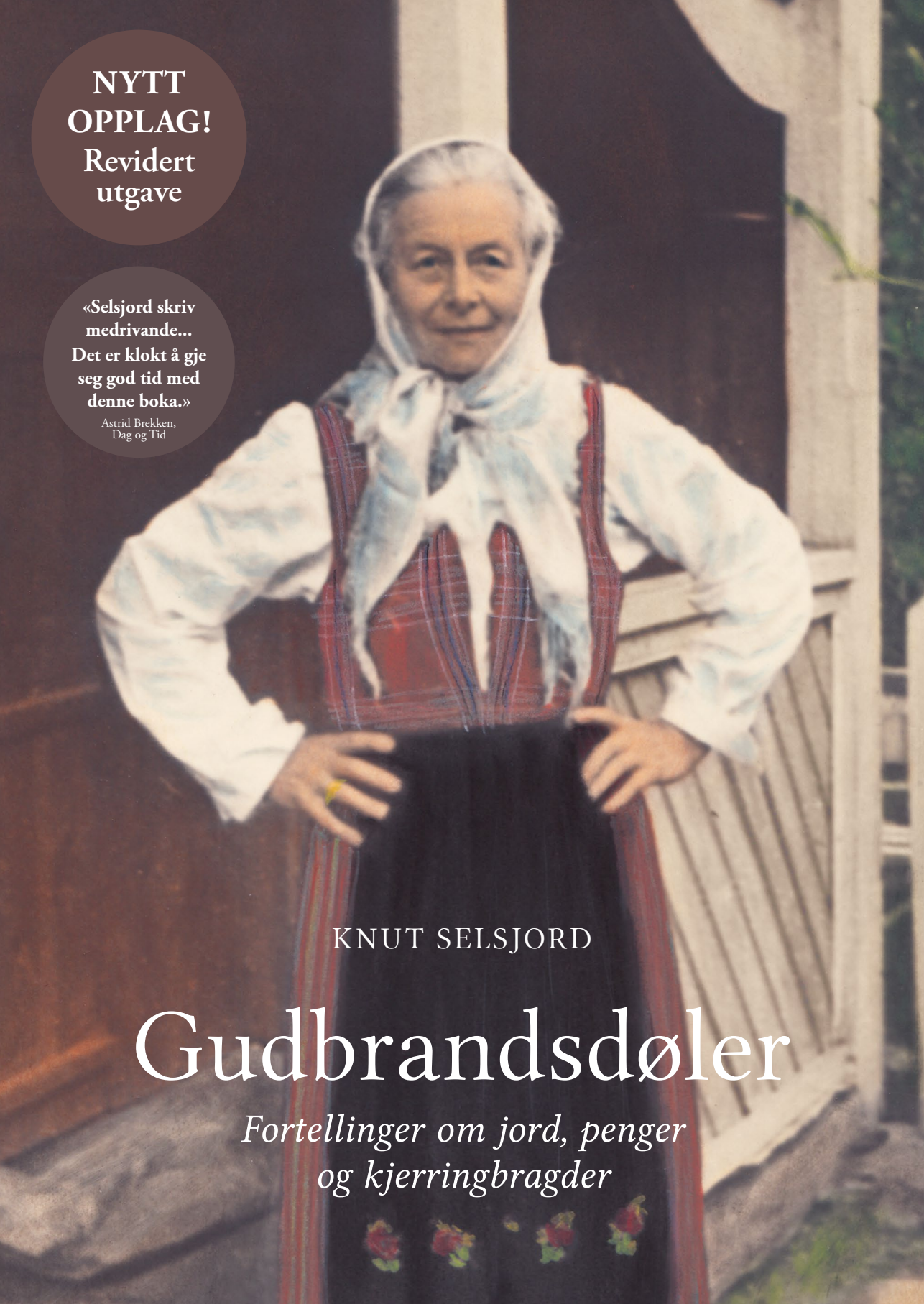
Det er klokt å gje
seg god tid med
denne boka.»

Astrid Brekken,
Dag og Tid

KNUT SELSJORD

Gudbrandsdøler

*Fortellinger om jord, penger
og kjerringbragder*

Brev forteller historie

I kista fra farmor lå bunker av små konvolutter med 5- og 10-øres frimerker. Gamle brev. Korrespondanser fra over hundre år tilbake mellom slektninger, venner og kjærester. Det var ei dramatisk tid. Vi får nærbilder av livene deres, ikke minst hvordan det var å være kvinne.

Gudbrandsdalen forandret seg fra jordbrukssamfunn til å bli et moderne industrisamfunn, og endringene gjorde noe med alle. Folk fikk nye idealer og syn på livet. De begynte å oppføre seg på nye måter, tenkte og følte annerledes. De tok valg i livene sine som besteforeldrene aldri kunne. Noen ganger *måtte* de det også. Frihet. Og tvang.

Historiene om mennesker, slektene og bygdene i denne boka er også henta fra andre kilder: arkiver, bibliotek og museer, sammenstilt med allmenn norsk politisk, økonomisk og kulturell historie. Men det unike er at vi får se hvordan folk sjøl skriver og tenker – om livet, kjærligheten, arbeidet. Om umulige dilemmaer og konflikter, om håp, drømmer og hemmeligheter. Interessant og gripende lesning.

Gripende

«Interessant og til tider gripende lesing. Det er som å ha et lite kikkhull inn i en tid som har forsvunnet. ... veldig imponerende. Her ligger det både et stort arbeid og ikke minst mye kjærlighet bak resultatet!»

– Pål Thonstad Sandvik,
Professor i økonomisk historie ved NTNU

Unikt

«Dette bokprosjektet har ... et unikt kildemateriale fra slutten av 1800-tallet og 1900-tallet, en periode da den nasjonale kulturen blomstret særlig rikt i denne delen av landet. Et slående trekk er hvor aktive og initiativrike de unge kvinnene var i disse bygdene og hvor tydelig de uttrykte feministiske ideer.»

– Gro Hagemann,
Professor emerita i historie ved UiO

Foto: Bente Riise

Knut Selsjord (f. 1949) har vært journalist i Klassekampen og Dagens Næringsliv. Han har farsslekta si fra gården Selsjord i Bredebygden i Sel kommune og har nær tilknytning til Gudbrandsdalen.

ANEXIL WAAGE

LEDALENS

N

G

A

BREIDEN BOYDEN

Breiden

Breiden

Breiden

Breiden

Breiden

Breiden

Breiden

Breiden

Breiden

Breiden

Breiden

Breiden

Breiden

Breiden

Breiden

Breiden

Breiden

Breiden

Breiden

Breiden

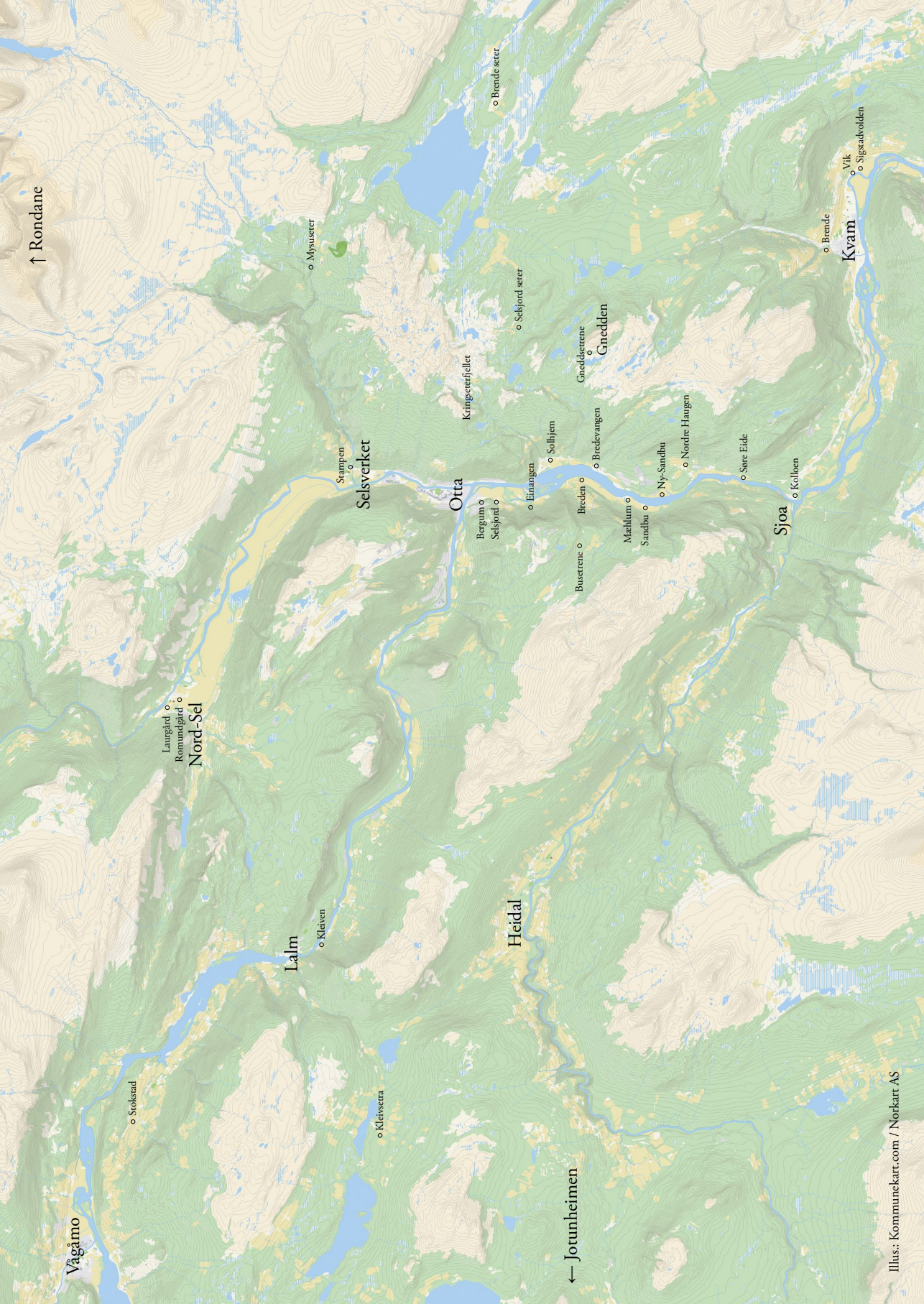
Breiden

Breiden

Breiden

Breiden

Breiden

↑ Rondane

Vågåmo

o Stokstrad

o Laurgård
o Romundgård

Nord-Sel

Lalm

o Klaven

o Kleivsetra

Selsverket

o Stampen

Otta

Kringseterfjellet

o Bergum
o Seljord

Heidal

o Einangen
o Solhjem

o Seljord seter

o Brende seter

← Jorunheimen

o Busetrene
o Breiden

o Bredevangen

Gnedderene

Gnedden

o Mølum
o Sandbu

o Ny-Sandbu

o Nordre Høyen

Sjøa

o Kollan

o Søre Eide

o Brende

Kvam

o Vik
o Sigrauvolden

KNUT SELSJORD

Gudbrandsdøler

Fortellinger om jord, penger og kjerringbragder

OlaBMX

Copyright: OlaBMX AS, Oslo 2023
E-bok-utgave er oppdatert og rettet ut fra papirutgave utgitt i 2021.
Boka kan ikke distribueres videre i noen form uten
skriftlig tillatelse fra opphavsrettshaver.

ISBN 978-82-303-6303-4

Omslag, bokdesign og digital produksjon: Audun Lønning Gjerdi
Satt med Adobe Garamond 12/10 pt.
Forsidefoto: Gårdbruker Inga Selsjord. Foto: Ukjent/privat
Bakgrunnsbilde, «Brev forteller historie»: Bredebygden i Sel med
Pillarguritoppen. Foto: H.H.Lie / Maihaugen

Utgitt i samarbeid med Sel Historielag og med støtte fra
Fritt Ord og Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening

Forord

I elleveårsalderen leste jeg islandske sagaer om Egil Skallagrimsson og Gunnar fra Lidarende. Jeg lurte så fælt på hvordan disse menneskene var. Indianeren Hjortefot og Kaptein Miki var mine helter, men de var jo oppdikta. Jeg ville ha virkelige mennesker.

Nå har jeg brukt nær fem år på å finne ut av hvordan en del folk i Gudbrandsdalen hadde det for hundre og to hundre år sia, i sin bygd, i sitt land. Jeg har gravd opp fakta om dette, fra utallige brev, dokumenter og andre kilder. Dette er ikke et historievitenskapelig verk. Ambisjonen har vært journalistikk med en personlig stemme: Jeg fant ville og fantastiske historier som angikk meg. Jeg har kjent en del av menneskene som trer fram her, de har gitt meg mye, Gudbrandsdalen betyr mye.

Jeg har vært velsigna med gode hjelpere. Professor emerita i historie Gro Hagemann (UiO) og professor i økonomisk historie Pål Thonstad Sandvik samt lokalhistoriker Ivar Teigum, Otta, har ytt konsulenthjelp. Entusiaster i og rundt Sel Historielag, nær og fjern slekt og gamle venner har stilt opp uten ende. Det samme har bibliotekar Jackie Marler i Fargo, Nord-Dakota, USA. Både leserne og jeg bør prise min redaktør Bente Riises milde myndighet.

Helt i særklasse har vært pensjonert gårdkjerring, slektsforsker og all-round good girl Aud Sandbu, Sel. Uten hennes intelligente fagkunnskap og veiledning hadde ikke denne boka eksistert. Takk for raust arbeid og vennskap, Aud. Eventuelle feil og mangler må jeg selvsagt ta ansvar for aleine.

Mine to barn, Ola og Inga, skal også ha takk. For at de, uten å vite om det, satte meg i gang med alt dette. Det har vært en svir!

INNHold

Innledning: Brevene i kista	14
1. I eldgamle dager	18
Blåste i lur, starta massakre	19
Vill eiendomsspekulasjon	22
«Ofsen» – en rasert gård	24
2. Hamskiftet i Bredebygden 1792–1886	26
Jakob Olsen Bræcken Selsjord, 1745–1820	26
Jakob regner gårdskjøpet hjem	26
Forbipasserende bonde vikarierer som lensmann	29
Ole Jakobsen Selsjord, 1801–1882	30
Nitten år og gårdbruker	30
Spiste graut, mangla do	32
Enig og tro til Dovre faller	36
Fetter Ole amok på Eidsvoll	37
Den rålekre Anne Amundsdatter Harildstad	39
Futen tok sølvet	41
Jakob Olsen Selsjord, 1828–1915	44
Tre pensjonsoppgjør gjennom 68 år	44
Lette etter pygmeer, fant gudbrandsdøler	47
Det store skiferkuppet	52
«Af kjærlighed»	54
Den umulige mannen på Bergum	56
3. Det store spranget 1886–1906	59
En begravelse	59
Ole Jakobsen Selsjord, 1866–?	59
Odelsgutt ber fader kysse seg ...	61
Nød eller eventyrlyst?	64
Knut Jakobsen Selsjord, 1867–?	68
En pakketur til vesten	69
Tårer og mysterier	73

4. Inga Eide og hennes to menn 1902–1908	84
Inga Eide, 1884–1971	84
Slit og drømmer på Gnedden	89
Den unge jenta på skolebenken	92
Petter Olsen Brende, 1884–1961	103
Eventyren	103
Inga og Peter (I)	106
It's complicated	107
I smittesonen	109
Immigrantens doble liv	115
Fordeler og ulemper ved Det ville vesten	117
Livsvalgene på Sjoa	122
Hvem kan se sin forlatte hage blomstre?	123
Bjørnstjerne Bjørnson taler på Kvam	126
Fredrik Jakobsen Selsjord, 1882–1919	129
Fem unge mennesker på Selsjord	131
«Lauvjønnretten» faller	139
Handelsreisende i ku, sau og geit	141
Skattefutens menn	142
Arv blir heftelse	145
Inga og Fredrik (I)	146
Butikkjomfru må feire jul i ensomhet	148
Bonde i byen behandles med «lysstraaleaperat»	151
Å være lillebror på Selsjord	155
Inga og Peter (II)	158
Oppgjør	158
Peter Brende, 1884–1961 (II)	163
Forretningsmann, oppfinner og gullgraver	163
Epilog	166
Mathea Brende, 1879–1945	167
Den gode sjef	167

5. Den onde sykdommen 1908–1919 169

Inga og Fredrik (II)	169
Det nye pare	169
«Nervegigt» og tungetale. Mor dør	175
«Exis» og opprør på Jørstadmoen	181
Inga og Fredrik Selsjord	185
Døden henter Jakob	188
«Gardguten på Selsjord ville ha meg»	190
Forbad med salt og sennep, eller Marcello Haugen	196
Samlet familie aksjonerer	200
Mathea Eide, 1888–1984	207
Gårdsspekulasjon, død og et knust hjerte	208
Formue ned i sluket	218
Folket fra nordre Haugen	221
Den døvstumme Anne Haugen finner lykken	223
Einar mobro – handelsmann i gårdseiendom og fe	225
Til Kristiania med okser	226

6. Gårdbruker Inga Selsjord 1919–1945 232

Med ryggen mot veggen	232
Likviditetskrise og praktisk kurs i sivilrett	232
Nye inntekter. Nye utgifter	239
Sparsommelighetens forbannelse	245
Kjærlighet og allianser	247
Ole og Knut Selsjord – prosessen	250
To etterlyste menn	252
Konsulater, aviser og gamle venner	255
«De saksøkte møtte ikke»	261
Selsjord 1940	264
Ei dagbok forteller	264
«Oppholdende strid» på Skreia	266
Bomba på Bokkøya, kuler på skifertaket	270
Flukten langs Mjøsa, kapituasjonen i Gausdal	273
Flyktningene på Busetra	276
Den siste sykkelturen	280
Krigens ansikter	282

7. Den nye intelligentsiaen i Vågå og Sel 1867–1948 288

Begivenheter, personer og trådene mellom dem	288
Kvinneaksjonen i Bredebygden	289
Skole med sprengkraft	289
Sel Ungdomslag	294
Ivar Kleiven og miljøet rundt ham	299
Jentene fra Vågå	306
«Denne fordømte by- og banekulturen»	311
Læreren og jordmora	316
Familien i Stampen	319
Spekulasjoner og naivitet	324
Geni, patenter – og ensomhet	328
Hvem var Anne Eggen?	334

8. Kari Selsjord 1873–1963 342

Begava original og drama queen	342
Hos bohemen på Elverum	343
Fra Sjøa til Vancouver	345
«Rentenist»	348
Hemmelighetene i Amerika	352

9. I vår tid 358

Arven og sviket	358
Et moderne mønsterbruk	359

Slektsoversikt	363
Vedlegg	368
Kilder og litteratur	393
Personregister	397
Kart	411

Innledning

Breve i kista

Jeg har lett etter folk i Gudbrandsdalen, folk som levde for lenge sia. Noen av dem har jeg kjent, andre har jeg bare hørt om, de fleste var helt ukjente for meg. Jeg har funnet smått og stort av fortellinger om livene deres, gran-ska arkiver, registre, protokoller og bøker. Jeg har snudd steiner og funnet overraskelser. Jeg vil fortelle om folk som la ryggen til, satsa alt og skapte den nye tid. Rikere liv, verdigere liv. For en lykke! Jeg vil fortelle om folk som la ryggen til, satsa alt og gikk til grunne. *Uff, denne kampen for tilværelsen! Kor stygg den er ofte!*¹

En gang i tida satte folk skrift på papir med blekk eller blyant. Med store øyne har jeg lest gamle brev og kommet nær avsenderens tanker og følelser. Kjærligheten. Sorgen. Jeg har funnet hemmeligheter som aldri var ment å bli kjent, eller som bare er glemt. Jeg kjenner klump i halsen, indre jubel og stolthet. Jeg har undra meg over alle gåtene – saker og forhold som ikke er til å forstå i dag. Og man møter til slutt sin overmann: Det dype historiske mørket. Der vinner vi aldri. Små og store spørsmål ligger alltid igjen.

Jeg kunne ha begynt å dikte. For å gjøre framstillinga mer levende og tilgjengelig, som det heter. Brukt min blomstrende fantasi, levd meg inn i alt mulig og til slutt latt som jeg faktisk visste hvordan hun hadde det som vinka farvel til rundt halvparten av alle hun kjente, inkludert kjæresten, som alle dro over havet, til Amerika. Det kunne sikkert blitt en sterk historie, som det også heter. Men jeg droppa det, i hvert fall i hovedsak. Det ville være å ta seg friheter overfor folk som verken kan forsvare seg, korrigere eller kommentere, og dessuten føre uskyldige mennesker, leserne, bak lyset.

Jeg skal holde meg til dokumenterte og/eller bekrefta opplysninger, hvor ufullstendige og tolkbare de enn måtte være. Jeg vil likevel ikke love at jeg aldri skal spekulere her og der. Beklager, men det er *for* fristende.

Men fakta først. De skal få ligge der og ta seg ut mot det dype historiske mørket.

1 Forfatter Ivar Kleiven, 1893.

Far min vokste opp i Gudbrandsdalen, på den middels store gården Selsjord² i Bredebygden sør for Otta i det som i dag er Sel kommune. I gamle dager hørte bygda til Waage Prestegjeld i Christians Amt. På skolen lærte vi at Gudbrandsdalen er en V-dal. Svart og bratt fjell på sidene med den grønne Lågen i bunnen. Sør i Sel ligger den vennlige Bredebygden, eller Bræbygden, som folk derfra uttaler det.

En vårdag i 2016 var det tid for alvorlig loftsrydding hjemme i Oslo.

Jeg kom til slutt til den gamle brune skipskista i mahogni som var stua der oppe sammen med relikvier og skrot etter mine foreldre. I kista lå min farmors brev. Jeg hadde kikket på dem tidligere, tenkt at en dag skal jeg gå inn i det og lese, men anledningen kom aldri helt.

Min farmor het Inga, hun var født i 1884. Det vi snakker om, er brev som hun hadde mottatt fra hun var ung jente og inn i voksenliv og alderdom. Disse hadde hun samlet på, eller i det minste latt være å kaste. Min far tok dem med seg fra sitt barndomshjem på Selsjord og hadde dem liggende på sitt eget loft i alle år. Uten noen spesiell grunn, antakelig bare fordi det instinktivt føltes som en synd å kaste eller brenne dem.

Nå fant jeg brevene igjen på mitt loft. «Gamle brev fra mors ungdom», sto det i min fars håndskrift med blyant på pakkene som var holdt sammen av brun gummistrikk. Den smuldra da jeg løftet pakkene ut av kista. Brungule små konvolutter, de fleste bare 5 ganger 10 cm store og med 10-øres frimerker på. Innholdet var stort sett billig linjepapir, blyantskrift, men også den typen sirlig skrifteleganse som bare framtrer ved bruk av penneskift og splitt som dyppes i blekkhus for kanskje trekvart liten linje om gangen. Rettskrivning av 1869. Min farfars blyantskrift kunne være nokså rotete: «Nu, Inga, tar jeg pennen fatt i min skjelvende haand, som du pleier at sige.»

Kan vi kalle det skriftlige bilder fra min farmors liv? Nei, det kan vi ikke. De lå jo i brevene som hun hadde sendt av gårde til alle andre, og må antas å være tapt for alltid. Hos venninnene, kjærestene og den seinere ekte mannen, søstrene, faren, arbeidsgiverne. Det som lå i mine bunker, var

2 Fra *Norske gardsbruk*, 1953: Selsjord «har 110 dekar morenejord og sandblanda matjord, anna jordbruksareal 50 dekar, skog og anna utmark 1500 dekar.

negativbildene. Hva ville komme til syne om jeg forsøkte å prosessere dem over i positiver og sette dem sammen?

Jeg leste spredt igjen og fikk for meg at jeg ville prøve å rekonstruere så mye som mulig av livet til denne lille hvithårede kvinnen som jeg mente å ha kjent en gang, men som jeg nå opplevde var en totalt ukjent. Hvem var hun som hadde betydd så mye for så mange av oss? Ville jeg få øye på henne som ung jente, småbarnsmor, voksen og etter alt å dømme en myndig gårdbruker? Jeg begynte å lese nøyer, kategorisere og ordne. Det tok tid, ikke minst å finne ut av hvem avsenderne var, de aller fleste av dem var helt ukjente for meg.

Brev har en kontekst, en tid, en sosial, økonomisk og kulturell ramme. Uten den, forsto jeg fort, var de nær umulige å forstå.

Den digitale tidsalder har gjort arkivsøk i inn- og utland til magisk virksomhet, jeg måtte finne veien inn i gamle papirarkiver. Riksarkivet, Digitalarkivet, DigitaltMuseum. Opplandsarkivet. Ikke å forglemme Nasjonalbiblioteket. Alle bøkene med historiske temaer, samfunnsøkonomien, jeg fikk behov for å snakke med folk. Spørre og grave. Alt for å komplettere bildene som smått om senn avtegna seg. Prosjektet vokste, jo flere svar jeg fikk, dess flere nye spørsmål reiste seg.

Innimellom kunne jeg føle meg som fotografhovedpersonen i Michelangelo Antonionis film *Blow-Up* (1966), spilt av David Hemmings, der han står inne på mørkerommet og framkaller bilder. Han fanger opp detaljer i bildene sine som han forstørrer, gransker og forstørrer igjen inntil han forbløffet oppdager at han har dokumentert et mord i en av Londons parker.

Detaljene som jeg la puslespill med, ble bit for bit til nærbilder av en tapt tid, det levende livet i Norge for over hundre år siden. Jeg ville inn i denne tida, fatte hvordan fortida føltes, så ut, smakte og hørt ut.

De eldste av menneskene jeg møtte, var født langt nede på 1700-tallet med foreldre som hadde levd i ei tid og under forhold som lå farlig nær middelalderen på den norske landsbygda. Var de som meg, som *oss* og folk som *vi* kjenner? Eller var de annerledes, i sinn og skinn? Annerledes slik deres verden var en annen enn vår?

Den gamle kongeveien sørover ved Kringen ca. 1860. Dagens E6 følger samme trase.
Foto: Ukjent / Sel Historielag.

1. I eldgamle dager

Gudbrandsdalens historiske verdi og betydning, har den ikke først og fremst vært som *vei*? Et sted du er når du skal et annet sted: Vestlandet, hovedstaden, Trøndelag?

På utgamle dårlige stier gikk folk oppover og nedover dalen. Med og uten hest, stier som først på 1600-tallet stedvis ble til det man kunne kalle kjerreveier. Så kom bedre kjerreveier, jernbane og kobbertråder med signaler og kraft. I Gudbrandsdalen ble det samferdselsteknologi som først og fremst skapte forutsetninger for annen virksomhet enn å grave i jorda og holde husdyr.

Så seint som i 1827 hadde dalens mest urbane ankerfeste, Lillehammer, fremdeles bare en befolkning på 254 mennesker. Gjøvik, med tidlig industriutvikling i form av glassverk, hadde tjue ganger så stor befolkning. Hamar hadde vært kaupang, altså sentralt handelssted, allerede i vikingtida, og som bispesete en av landets største og viktigste byer gjennom hele middelalderen. Lillehammer hadde ingen betydning før dampskipstrafikken kom på Mjøsa fra 1841.

Jordbruk har vært modernæringen i Gudbrandsdalen, i tillegg til jakt og fiske i fjellet og litt gruvedrift her og der i tidlig tid. Men sant å si aldri store rikdommer å hente ut eller slåss om slik som på flatbygdene sørpå eller når fiskestimene sto inn mot kysten i vest og nord. Men som ferdselsåre har den snirklete 230 km lange furen i landskapet som strekker seg fra det sentrale østlandsområdet ved Mjøsa til Dovrefjell mot henholdsvis Vestlandet og Trøndelag, hatt en kjempebetydning og tilsvarende verdi.

En forutsetning for både Olav Tryggvason og Olav den hellige, da de skulle «kristne Norge», det vil si slå og underlegge seg de rivaliserende småkongene på Møre og i Trøndelag, var å ha makta i Gudbrandsdalen. De måtte ha veien fri. Herrene på de større gårdene i dalen likte ikke dette, de ville kreve inn bompengene sjøl. Legendene om Dale-Gudbrand i Sør-Fron, fire mil sør for Selsjord, som skal ha fått gudebildet sitt knust av Olav den hellige, bærer bud om det. Før dette, antatt i 1021, mobiliserte bonden på Breithin, i dag Breden og Selsjords nære nabo sør for Otta, sine sambygdinger